

Олександр Головка, Сергій Лиман

ЛЕВ У НАУЦІ, ЛЕВ У ЖИТТІ
(до 70-ти річчя Леонтія Вікторовича Войтовича)

*Если путь прорубая отцовским мечом,
Ты соленые слезы на ус намотал,
Если в жарком бою испытал, что почем,
Значит нужные книги ты в детстве читал
Володимир Висоцький. Балада про боротьбу*

DOI: 10.5281/zenodo.6350426

16 травня 2021 р. відомий український історик доктор історичних наук, професор і завідувач кафедри історії середніх віків і візантиністики Львівського національного університету імені Івана Франка Леонтій Вікторович Войтович відзначив своє 70-ти річчя. У творчому доробку вченого є значне число студентів, аспірантів і докторантів, величезна кількість книжок і статей, присвячених різним проблемам і питанням минулого. Хотів одразу відзначити, що, крім великого наукового значення, ці праці несуть значний заряд романтичності і постійно породжують інтригу до подальших пошуків у просторі і часі.

Таким же цікавим, як книжки і статті, є життя професора, біографію його теж не можна сприймати без певного захоплення. Хоча одразу слід визнати, що для характеристики життєвого шляху Леонтія Вікторовича цілком підходить староримський вислів “Ad aspera ad astra (Через терни до зірок)”. І коли ми говоримо про причини, у чомусь я би сказав, дивовижних успіхів ювіляра, то я би на перше місце все ж поставив його титанічну працездатність і цілеспрямованість, на друге – величезну любов до багатьох речей (але ясно, що не до всіх), чим йому приходилося займатися і чим він займається зараз; на третє – його таланти і колосальні здібності; на четверте – відповідальність за справу, яку він робить. Але зазначу відстань, що відстань між першою і четвертою позицією дуже маленька, а може їх між зазначеними складовими творчості вченого і зовсім немає.

Леонтій Вікторович Войтович

Вікторовича записано, що він народився в Єманжелінську, хоча офіційно це місто такий статус отримало у вересні 1951 р., а до цього було селищем під довгою назвою Єманжелінські вугільні копальні, де у вкрай не комфортних для життя бараках мешкали шахтарі. Саме у вугільних копальнях працював інженером батько майбутнього історика, в одній з шахт під час рятівної операції він загинув, коли сину було півтора роки. Наступного 1953 року померла бабуся по матері Леонтія.

У 1956 р. мати Леонтія Вікторовича Антоніна Томівна з сином повернулися на батьківщину і поселилися у родичів у Миколаєві Львівської області. Щоб утримувати родину і водночас будувати хату, матері прийшлося працювати на декількох роботах. Приклад Антоніни Томівни впливав на формування характеру хлопця, вчив його цілеспрямованості, вмінню не марнувати час. Вірогідно, за багатьма ознаками Леонтій не дуже відрізнявся від однолітків, якби не одне “але”.

З раннього дитинства Леонтій Вікторович читав багато книжок, і найголовніше, він дуже рано почав читати серйозні, дорослі книжки. Більш того, йому вдалося тоді випадково познайомитися з російськими книжками, які були надруковані у Празі і Белграді. Лише перерахунок авторів цих книжок: М. Карамзін, М. Арцибашев, С. Соловйов, В. Ключевський, О. Шахматов та ін. У той же час хлопцю вдалося прочитати твори видатних українських істориків М. Грушевського, С. Томашівського, М. Кордуби. Паралельно Леонтій Вікторович прочитав величезну кількість художньої літератури, але і тут відчувалась тенденція до книжок “серйозного” змісту, починаючи від творів античності і середньовіччя і завершуючи поезією XIX і XX століть.

Л. Войтович, як і багато його однолітків, які народилися після Другої світової війни і мають відношення до родин із західноукраїнських земель, дитинство провів не на карпатських пагорбах або у волинських лісах, а буквально на засланні. У той час чимало галицьких, волинських і буковинських родин опинилися на Уралі, в Сибіру або на Далекому Сході. Родину Войтовичів від цього не врятувало навіть те, що батько Леонтія Вікторовича військовий інженер Віктор Йосипович з 1940 по 1945 рр. перебував на фронтах спочатку Фінської, а потім німецько-радянської війни. У паспорті Леонтія

Маючи блискучу підготовку з гуманітаристики, Леонтій Войтович поступив не в університет, а в політехнічний інститут. Такий вибір був обумовлений певними обставинами. Загальні з них були пов'язані з тим, що історичні факультети в радянський час мали значну ідеологічну спрямованість, крім головного завдання підготовки вчителів історії і суспільствознавства, вони кували кадри для партійних і пропагандистських органів. На істфак передусім приймали демобілізованих солдат, робітників, особливо тих, хто біля станка став кандидатом або членом єдиної і правильної партії, мешканців сільської місцевості. Звичайні десятикласники за великим конкурсом поступали після всіх перерахованих категорій абітурієнтів. На Західній Україні, до цього, особливо складно було поступити в другій половині 60-х і особливо в 70-х роках дітям людей, які пережили “примусову еміграцію” до Уралу, Сибіру, Далекого Сходу або Північного Казахстану.

Леонтій Вікторович закінчив механіко-машинобудівний факультет Львівського політехнічного інституту за спеціальністю динаміка і міцність машин. Однозначно, що вчитися було вкрай важко, проте у вільний час студент-механік присвячував улюбленій справі. Інша річ, що тепер захоплення мало більш націлений характер, а основна професія сприяла виробленню логічності у гуманітарних пошуках, що особливо знадобилося пізніше, коли треба було збирати і узагальнювати величезний фактографічний матеріал джерел для написання історичних праць.

По завершенню вишу Л. Войтович два роки служив у Радянській Армії, де прекрасно виконував функції заступника командира мотострілецького батальйону з обслуговування техніки. Доказом останнього є те, що під час розгортання і проведення одних з навчань дивізії, де служив Леонтій Вікторович, його підрозділ у технічному плані був найкращим, чим здивував генерала, який інспектував маневри. За його наказом молодому офіцеру присвоїли звання старшого лейтенанта, що в практиці військової служби офіцерів-дворічників траплялося вкрай рідко.

Читаючи різні нариси і спогади про життя Л. Войтовича можна почитати чимало про його великі успіхи, неймовірну кар'єру тощо. Хочу тут звернути увагу не на якусь вдачу або талант людини, які, безумовно, мали місце, а зовсім на інше, а саме, всі його досягнення були результатом величезної праці, а також вміння бути комунікабельною людиною, персоною, яка була прекрасним організатором і керівником колективу.

Це проявилось під час його роботи конструктором і провідним конструктором у Берегівському філіалі Всесоюзного науково-дослідного технологічного інституту ремонту та експлуатації машинно-тракторного парку, потім на посадах головного механіка і головного інженера одного з найбільших деревообробних комбінатів. Пізніше Л. Войтович став заступником і першим заступником райдержадміністрації, заступником голови районної ради

в Миколаєві, і його роботу згадують добрим словом городяни і зараз, часто звертаються до земляка за порадами.

У другій половині 80-х років ХХ ст. захоплення історією сприяло новому якісному прориву у житті Л. Войтовича, що було передусім наслідком його знайомства з відомим істориком доктором історичних наук, одним із найкращих знавців українського середньовіччя Ярославом Дмитровичем Ісаєвичем. Важливим моментом цього знайомства було те, що маститий вчений зрозумів головне, чим має займатися Леонтій Вікторович, як спрямувати його захоплення на створення реальної наукової праці. Саме за порадою Я. Ісаєвича Л. Войтович почав займатися генеалогічними дослідженнями, що перетворилися на головну тему його численних студій. Саме з цієї тематики були захищені кандидатська і докторська дисертації. Зазначу, що, крім вивчення князівських династій Східної Європи в добу середньовіччя, історик дослідив вкрай складну тему, пов'язану із нащадками монгольського володаря Чингізхана, дещо згодом підготував разом з доцентом Львівського національного університету імені Івана Франка О. Целуйком довідник про правлячих монархів Європи. Близькими за тематикою до цих праць стали підготовлені Л. Войтовичем біографії князів Романа Мстиславича, Лева Даниловича, Рюрика та ін.

З 1995 р. Леонтій Вікторович почав працювати як сумісник в Інституті українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України, а з 2001 р. – у Львівському університеті. У 2006 р. вчений остаточно прощається зі своєю адміністративною роботою і на постійній основі стає завідувачем кафедри середніх віків і візантиністики ЛНУ. Про цю роботу в одному з найкращих українських вишів можна говорити дуже довго. У його стінах вченим було прочитано величезну кількість лекцій і проведено багато семінарів, випущено сотні студентів. Знаковим моментом стало написання співробітниками кафедри середніх віків і візантиністики першого в Україні підручника з історії середніх віків, участь працівників згаданої кафедри в написанні разом із істориками Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна підручника з візантиністики. Під керівництвом Л. Войтовича виникала потужна школа істориків-медієвістів, які під керівництвом свого наукового керівника підготували і захистили кандидатські дисертації на різні теми, від середньовічного минулого Англії і Франції на заході до Русі і Великого князівства Литовського на сході. Згодом Леонтій Вікторович стає консультантом не менш різноманітних докторських дисертацій.

Дуже цікавими у науковому плані стали дослідження Л. Войтовича в перші два десятиліття ХХІ століття. Він взяв участь у підготовці вкрай важливих колективних праць, зокрема “Історія українського козацтва”, “Історія Львова”, “Історія української культури”, тритомної “Історії війн і військового мистецтва”. За участь у створенні “Історії української культури” Леон-

тій Вікторович Войтович став у 2014 р. лауреатом Державної премії України у сфері науки і культури. Зазначу, що це далеко не єдина нагорода історика за його наукову творчість.

На завершення хотів декілька слів сказати про мої особисті стосунки з професором Л. Войтовичем. Науковими дослідженнями в галузі середньовіччя я почав займатися в другій половині 70-х років ХХ ст., після завершення мого рідного Харківського університету (тоді ім. А. М. Горького) і визначення теми моїх наукових пошуків, а саме дослідження відносин східнослов'янської держави Русі з Польщею. 40 років назад у Харкові вийшла моя перша наукова стаття, проте в той час моє життя було вже пов'язане з Києвом, де я в 1983 р. закінчив аспірантуру при Інституті історії АН тодішньої УРСР, а згодом почав працювати в означеному Інституті (до кінця грудня 1995 р.). Періодично я спілкувався з Ярославом Дмитровичем Ісаєвичем, з іншими львівськими істориками, у львівському університетському виданні “Проблеми слов'янознавства” за підтримки М. Крикуна вийшли дві статті, епізодично доводилося бувати у Львові. Особливо хотів відзначити поїздку приблизно в 1992 або 1993 р., коли мене разом з комісією, створеною за наказом Президії НАН України, направили перевіряти роботу Інституту українознавства. Тоді я мав зустрічі з директором Інституту Я. Ісаєвичем, познайомився з цікавими археологами Л. Мацькевим (на превелику жаль, 30 травня 2019 р. його не стало) і Ю. Лукомським. Але тоді я з Л. Войтовичем не зустрівся, хоча чув багато про нього і його творчість від колег по Інституту історії.

Наше знайомство сталося у Львові через десять років у 2003 р. під час Міжнародної конференції, присвяченої 750-й річниці коронації волинського і галицького князя Данила Романовича. Я повторюю, наша зустріч могла статися набагато раніше, проте неочікувано ми знайшли один в одному того, кого шукали: колегу по наукових пошуках, по відвідуванню наукових конференцій і симпозіумів, друга – під час тривалих телефонних розмов і прогулянок у Львові, Києві, Галичі, Перемишлі і інших містах. Ми є майже однолітками, а тому у нас збігаються не тільки політичні погляди (був час, коли ми доволі довго були в одній партії – Українській народній (згодом республіканській) партії “Собор”), а і любов до футболу і музики. І зараз ми любимо, зокрема, слухати шедеври рок-музики, такі як твори “The Beatles”, “Deep Purple”, “Led Zeppelin”, “Pink Floyd”, “Electric Light Orchestra”, “Queen”, а також французьких шансоньє Сальватора Адамо і Шарля Азнавура, російських бардів Володимира Висоцького і Юрія Кукіна.

Весною 2006 р. в стінах львівського Інституту українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України відбувся захист моєї докторської дисертації і значну роль у цій події відіграв Леонтій Вікторович. Він надав мені безліч важливих порад у процесі підготовки роботи, був гостинним господарем, коли я під час підготовки до захисту приїжджав до Львова, декілька разів відвідував

Л. Войтовича у нього вдома в Миколаєві. 16 травня 2006 р. (так збіглося, що це сталося в день народження історика) я захистив докторську дисертацію і одним з опонентів був Леонтій Вікторович.

Дещо менше двадцяти років я спілкуюсь з доброю і приємною людиною, талановитим вченим і прекрасним лицарем музи Кліо Леонтієм Вікторовичем Войтовичем. За цей час, якщо щиро, я вже перестав дивуватися появі величезної кількості його авторських праць на вкрай різноманітну тематику. Однозначно, я давно переконався, що дуже багато знаю і водночас чимало не знаю про свого друга. Але така моя доля пізнавати людей, у тому числі і тих небагатьох, знайомства з якими прикрасило і продовжує прикрашати моє життя.

Олександр Головка.

Всі історики різні, як і ті проблеми, які вони досліджують. І теми найчастіше накладають відбиток на характер, манеру спілкування і форму подачі їх матеріалу. Чим ширше охоплення тем, тим зазвичай більш комунікабельним є вчений, оскільки посилена географічна і хронологічна складові дозволяють постійно застосовувати свята святих нашого професійного інструментарію – порівняльно-історичний метод. І тоді об'єктивність оцінок поєднується з глибиною і масштабністю дослідження, а неймовірна енергія, ерудиція, активність створюють неповторний фон у спілкуванні з друзями і колегами на різні теми, – як ті, що виходять за межі історії, так і ті, що знаходяться всередині її.

Все вищезазначене цілком і повністю стосується доктора історичних наук, професора Леонтія Вікторовича Войтовича. Якби мене запитали, скільки років я з ним знайомий, я б напевно мимоволі збільшив цю цифру у двічі. Упевнений, що так сталося б з кожним, хто його знає. Так завжди буває, коли ви спілкуєтеся не лише з професіоналом, а з *Оптимістом від історичної науки*. Такі, як Л. Войтович, подібні не траурному оркестру, що ховає минуле та будь-який інтерес до нього у співрозмовника, а ковалю, що виковує з матеріалу нержавіючу сталь зі сплаву дослідного азарту і читацького інтересу.

Ми з Леонтієм Вікторовичем познайомилися спочатку по телефону. Це був 2009 рік. Подібно іншим медієвістам України, я, звичайно, був обізнаний якщо не з усіма, то принаймні з багатьма гранями його активної творчості. Авторитет професора Войтовича серед українських медієвістів був уже тоді настільки високий, що його рецензія на монографію чи відгук на дисертацію могли або подарувати дисертанту надію на своє професійне зростання, або забрати її надовго, якщо не назавжди. Знаючи це, я звернувся до Л. Войтовича по телефону з проханням дати рецензію на мою монографію “Ідеї в латах: Захід чи Схід? Середньовіччя в оцінках медієвістів України (1804 – перша половина 1880-х рр.)”. Готувався захист моєї докторської дисертації “Середньовічні цивілізації Західної, Центральної та Південно-

Східної Європи: досвід дослідження в українських землях Російської імперії (1804 – перша половина 1880-х рр.)”. І від того, якою буде рецензія на монографію багато в чому залежав подальший хід подій.

Вже один тільки телефонний дзвінок подарував мені спілкування з людиною, яка кипить енергією наукового пошуку і заряджає невичерпним ентузіазмом інших. Я насилу повірив, коли Леонтій Вікторович зізнався мені в тому, що він закінчив не історичний, а механіко-машинобудівний факультет Львівського політехнічного інституту, і в історію прийшов майже одночасно зі мною. Принаймні ми захистили кандидатські дисертації в один рік – 1994-й, але він всього за 7 років став доктором, професором і відомим вченим, а я за ці 7 років тільки сформулював тему майбутнього докторського дослідження і зібрав нехай і значну, але все ж частину матеріалу. Я подумав тоді, якщо колишній “технар” мчить швидкохідним фрегатом по історичних хвилях і штормах замість того, щоб повільно творити креслення автодеталей і обережно вимірювати їх потім щелепами штангенциркуля, значить він, по-перше, дуже впевнена у собі людина; по-друге, щиро любить новий напрямок досліджень, а по-третє, у нього легко виходить заряджати і першим, і другим своїх співрозмовників, зокрема тих, хто *a priori* хвилюється перед захистом докторської дисертації.

Ми поговорили про життя, про науку, про монографію. Я відправив свою книгу Л. Войтовичу з дуже гарним настроєм, хоча хвилювання і очікування інтриги все ж не знімали свою облогу. А вже через кілька днів найшвидшим у той час “пріоритетним” листом прийшла рецензія. Прочитавши її, я зрозумів, що захист неодмінно відбудеться. Заряд бадьорості та оптимізму, даний телефонною розмовою з Л. Войтовичем, здавалося, був викарбуваний у кожній фразі та слові його рецензії.

Захист пройшов успішно. А через кілька місяців відбулося наше особисте знайомство. Я зустрічав Л. Войтовича у нас в Харкові, куди він вирушив на наукову конференцію. І прямо на пероні вокзалу, ледве встигнувши привітати один одного, ми азартно заговорили на кілька тем відразу, ніби були знайомі сотню років. Енергія Леонтія Вікторовича, здавалося, заряджала все навколо, навіть електровоз, що стояв поруч: прямо тут ми стали жваво обговорювати щойно виданий і секунду назад подарований мені підручник “*Medium aevum: Середні віки*”. Цей підручник під редакцією Л. Войтовича і зараз є найдокладнішим у сучасній українській медієвістиці, а фактаж, що міститься в ньому, дозволяє активно використовувати його не тільки для підготовки лекційних тем або питань іспиту, а й (детально) – для семінарських занять. На лекціях і семінарах з історії середніх віків я завжди підкреслював студентам цю особливість підручника.

Наукова конференція в Харкові пролетіла швидше, ніж хотілося б. Душею нашої компанії медієвістів і археологів швидко став Леонтій Вікторович. Він

легко жонгливав темами, незалежно від того, була то історія середніх віків, нинішній стан української та зарубіжної науки чи особливості його служби в армії. І про все він розповідав запально, іскрометно, будь то корони правлячих династій Європи або офіцерський радянський побут, кордони Галицько-Волинського князівства або революції в правилах присудження наукових звань у сучасній Україні.

Так само запально та іскрометно він спілкувався на найрізноманітніші теми, коли ще через кілька місяців я приїхав до Львова в якості опонента. Завжди щиро вдячний йому за високу оцінку моєї творчості і професіоналізму. Таких приїздів до Львова на захисти завдяки запрошенням Леонтія Вікторовича було кілька (чотири кандидатських і одна докторська дисертація). І постійно професор Л. Войтович відкладав свою зайнятість і знаходив час не тільки для неформального спілкування, а й для неповторних екскурсій. Пам'ятаю як під час першого нашого спілкування у Львові він сказав: “Вам цього тут екскурсоводи не покажуть”. І кілька годин водив мене і професора Олександра Борисовича Головка такими місцями неодноразово відвідуваного нами Львова, які ми раніше дійсно не бачили.

Одним із успіхів історика є чіпка пам'ять. Упевнений, що відмінна пам'ять – один із секретів дослідного успіху Л. Войтовича. Пам'ятаю, як одного разу на початку нашого знайомства я розповів йому, що в аспірантські роки довелося залишити за дужками своєї кандидатської дисертації весь зібраний в архівах Львова матеріал, присвячений розвитку медієвістики в дореволюційному Львівському університеті. За рішенням моєї кафедри я обмежився тоді викладом стану медієвістики в українських землях Російської імперії. Багато хто забув би про ці фрази (принаймні, я про них встиг забути). Але не професор Войтович: через рік він зателефонував мені і сказав: “Сергію Івановичу, мій аспірант Сергій Козловський дописує кандидатську на тему, яка вам добре відома – “Медієвістика у Львівському університеті (1784–1914)”. І далі надійшла пропозиція взяти на себе приємні функції і опонента, і гостя Львова. Щиро зрадив, коли побачив у тексті дисертації С. Козловського давно знайомі мені прізвища львівських медієвістів – Ф. К. Ліске, Л. Фінкеля, М. Кордуби тощо. Так через багато років виявилися затребуваними мої знання цього розділу української науки.

Є у Леонтія Вікторовича чудова звичка – відповідати посмішкою на розмови про проблеми. Півмісяцем цієї посмішки, немов козак шаблею або яничар ятаганом, він легко рубить те, що здається непереможним Гордієвим вузлом. Посміхається, рубить і ніби промовляє: “Нехай проблема поки зшиває свої половини, а ми йдемо далі!”

Я впевнений, що з таким зарядом оптимізму, бадьорості та азарту професор-медієвіст Л. Войтович став би доктором і технічних, і медичних, і будь-яких інших наук. Але нехай медицина займається проблемами коро-

навірусу, а техніка безвідмовно працює зусиллями інших фахівців. Історії Середніх віків, як і історичній науці в цілому, дуже пощастило, що Леонтій Войтович одного разу зробив вибір на її користь, а разом з нею пощастило і нам, його колегам та усім його щирим друзям.

Сергій Лиман

Вибрані праці Леонтія Вікторовича Войтовича

1. 'Волинська земля князівських часів (X–XII ст.)' в *Проблеми історичної географії України* (К., Ін-т історії України АН УРСР 1991) 10–22.
2. 'Зоря князя Романа', (1991) 2 *Літопис Червоної Калини* 32–35.
3. *Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст. Історико-генеалогічне дослідження*, автореф. дис. ... к. іст. н. (Л., НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича 1994) 27 с.
4. 'Удільні князівства на українських землях у другій половині XII–XV ст.' в *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, вип. 2 (Л., НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича 1995) 33–43.
5. 'Родина князів Острозьких' в *Записки НТШ*, т. 231: *Праці Комісії спеціальних історичних дисциплін*, ред. Я. Дашкевич, О. Купчинський (Л. 1996) 355–367.
6. 'Етапи політичної історії Волині XIV–XV ст. Державність. Васалітет. Інкорпорація' в *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, т. 5: *Історичні та філологічні розвідки, присв. 60-річчю акад. Я. Ісаєвича* (Л., НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича 1998) 153–168.
7. 'Етнотериторіальна підоснова формування удільних князівств Волинської землі' в *Волино-Подільські археологічні студії*, т. 1: *Пам'яті І. К. Свешнікова (1915–1995)* (Л. 1998) 286–294.
8. 'Князівська верства в Галицькій землі' в *IV Міжнародний конгрес україністів. Одеса, 26–29 серпня 1999 р. Доп. та повід. Історія*, ч. 1: *Від давніх часів до початку XX ст.* (О., МАУ; НАН України; Одеський держ. університет ім. І. І. Мечнікова 1999) 79–86.
9. 'Роман Мстиславич і утворення Галицько-Волинського князівства' в *Галичина і Волинь в добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. Історичні та культурологічні студії*, вип. 3 (Л., НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича 2001) 13–30.
10. 'Князівства карпатських хорватів' в *Етногенез та рання історія слов'ян: нові наукові концепції на зламі тисячоліть. Матеріали Міжнародної наукової археологічної конференції. Львів, 30–31 березня 2001 р.* (Л., Львівський нац. ун-т ім. І. Франка 2001) 195–210.
11. 'Торгівля і торговельні шляхи' в *Історія української культури*, т. 2: *XIII – середина XVII ст.*, відп. ред. Я. Ісаєвич (К., Наукова думка 2001) 81–92.

12. 'Військо і військова організація' в *Історія української культури*, т. 2: XIII – середина XVII ст., відп. ред. Я. Ісаєвич (К., Наукова думка 2001) 93–108.
13. 'Міста та міська обрядовість' в *Історія української культури*, т. 2: XIII – середина XVII ст., відп. ред. Я. Ісаєвич (К., Наукова думка 2001) 160–170.
14. *Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.). Склад, суспільна і політична роль*, автореф. дис. ... д. іст. н. (Л., НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Ін-т народознавства 2001) 36 с.
15. 'Середні віки в Україні: хронологія, проблеми періодизації', (2003) 4 *Український історичний журнал* 134–139.
16. 'Король Данило Романович. Загадки і проблеми' в *Король Данило Романович і його місце в українській історії* (Л., Львівський національний університет імені Івана Франка; Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Громадський комітет для відзначення 800-літнього ювілею короля Данила 2003) 24–29.
17. 'Королівство Русі: реальність і міфи' в *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, вип. 7 (Дрогобич 2003) 63–71.
18. 'Карпатські хорвати в етнополітичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього середньовіччя' в *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.)*, вип. 4 (К. 2004) 105–132.
19. 'Князь Олег Віщий: легенди і загадки' в *Історичні записки. Збірник наукових праць. Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля*, вип. 2 (Луганськ 2004) 190–202.
20. 'Карпатские хорваты' в *Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 2. История*, вип. 1 (Санкт-Петербург 2005) 133–146.
21. 'Штрихи до портрету князя Лева Даниловича' в *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.)*, вип. 5 (К. 2005) 143–156.
22. 'Восточное Прикарпатье во второй половине I тыс. н. э. Начальные этапы формирования государственности' в *Rossica Antiqua. 2006. Исследования и материалы*, отв. ред. А. Ю. Дворниченко, А. В. Майоров (Санкт-Петербург 2006) 6–39.
23. 'Рюрик: легенды и действительность' в *Исследования по Русской истории и культуре. Сборник статей к 70-летию профессора Игоря Яковлевича Фроянова*, отв. ред. Ю. Г. Алексеев, А. Дегтярев, В. В. Пузанов (Москва 2006) 111–121.
24. 'Кордони Галицько-Волинської держави: проблеми та дискусії' в *Записки НТШ*, т. 252 (Л. 2006) 187–205.
25. 'Перехідний час: 1349–1387' в *Історія Львова*, т. 1. (1256–1772) (Л. 2006) 63–71. – Співавтор Я. Ісаєвич.

26. 'Торгівля, ремесло, рільництво' в *Історія Львова*, т. 1. (1256–1772) (Л. 2006) 87–92.
27. 'Хроніка подій: війни, епідемії, пожежі' в *Історія Львова*, т. 1. (1256–1772) (Л. 2006) 103–109.
28. 'Цехове та позацехове ремесло' в *Історія Львова*, т. 1. (1256–1772) (Л. 2006) 160–164.
29. 'Повстання, війни, стихійні лиха' в *Історія Львова*, т. 1. (1256–1772) (Л. 2006) 213–223. – Співавтор: Я. Ісаєвич.
30. 'Київський каганат? До полеміки П. Толочка з О. Прицаком' в *Хазарський альманах*, т. 4 (К.; Х. 2006) 109–117.
31. 'Князь Лев Данилович – полководець і політик' в *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, вип. 15: *Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича* (Л. 2006–2007) 115–124.
32. 'Мати короля Данила (зауваження на полях монографії Д. Домбровського)' в *Княжа доба. Історія і культура*, вип. 1 (Л. 2007) 45–58.
33. 'Проблема утворення Тмутараканського князівства у світлі русько-хазарських стосунків X ст.' в *Хазарський альманах*, т. 6 (К.; Х. 2007) 65–77.
34. 'Король Данило Романович: Загадки та дискусії' в *Terra cossacorum: студії з давньої і нової історії України. Науковий збірник на пошану доктора історичних наук професора Валерія Степанкова* (К. 2007) 383–403.
35. 'Кров Рюриковичів у жилах шотландських королів' в *Україна в Центральній-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*, вип. 7 (К. 2007) 94–102.
36. 'Союз Візантії та Галицько-Волинської держави за Ангелів' в *Княжа доба: історія і культура*, вип. 2 (Л. 2008) 30–39.
37. 'Король Данило Романович: політик і полководець' в *Доба короля Данила в науці, мистецтві, літературі* (Л. 2008) 22–97.
38. 'Союз Візантії та Галицько-Волинської держави за Ангелів' в *Дриновський збірник*, т. 3 (Х.; Софія, 2009) 376–385.
39. 'Вікінги в Центральній-Східній Європі: проблеми Ладоги і Плісеська' в *Археологічні дослідження Львівського університету*, вип. 12 (Л. 2009) 79–101.
40. 'Боротьба Любарта-Дмитра Гедиміновича за відновлення Галицько-Волинської держави', (Луцьк 2009) 22 *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки* 120–127.
41. 'Готи на землях нинішньої України' в *Україна крізь віки. Збірник наукових праць на пошану академіка НАН України професора Валерія Смоля* (К. 2010) 154–183.
42. 'Гіреї як спадкоємці Чингізидів-Джучидів' в *Орієнтальні студії в Україні. До ювілею Л. В. Матвєєвої* (К. 2010) 126–146.
43. 'Польща. Мазовія, Литва та Угорщина у боротьбі за спадщину Романовичів' в *Проблеми слов'янознавства*, вип. 59 (Л. 2010) 52–66.

44. 'Галицкая земля и Византия в XI–XIV вв.' в *Кондаковские чтения*, т. 3 (Белгород 2010) 255–280.
45. 'Тевтонський Орден у політиці Галицько-Волинського князівства', (2010) 6 *Український історичний журнал* 4–17.
46. 'Галицько-болгарські відносини у першій третині XIII століття' в *Княжа доба: Історія і культура*, вип. 3 (Л. 2010) 201–212.
47. 'Сармати на землях нинішньої України: проблеми локалізації племен' в *Записки НТШ*, т. 260, кн. 2 (Л. 2010) 7–23.
48. *Історичний атлас України. Найдавніше минуле. Русь (Київська держава, Галицько-Волинська держава)*, Керівник проекту й автор-упорядник Юрій Лоза (К. 2010), 300 с. [тексти: 142, 144, 148, 150, 154, 158, 164, 172, 174, 178–185, 192–193, 228, 230, 232, 234].
49. 'Загадки вікінгів: Ладога і Плісеськ. Продовження дискусії на межі XX–XXI століть' в *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, вип. 20: *Actis testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича* (Л. 2011) 142–188.
50. 'Галицька земля і Візантія у XI–XIV століттях' в *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, вип. 14–15 (Дрогобич 2011) 37–60.
51. 'Нова дискусія з приводу автентичності "Слова о полку Ігоревім"' в *"Слово о полку Ігоревім" як пам'ятка української літератури (до 820-річчя написання твору)* (Л.; Дрогобич 2011) 52–71.
52. 'Викинги в Центрально-Восточной Европе: загадки Ладоги и Плиснеска' в *Вестник Удмуртского университета. Серия 5. История и филология*, вип. 3 (Ижевск 2011) 2–15.
53. 'Польський король Казимир III і боротьба за спадщину Романовичів' в *Вісник Львівського університету. Серія історична*, вип. 46 (Л. 2011) 2–26.
54. 'Ruś halicka a Bizancjum w XI–XIV w.: wybrane problemy' w *Zeszyte Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, t. 138 (Kraków 2011) 41–64.
55. 'Walka o spadek po Romanowiczach a król polski Kazimierz III Wielki' w *Kazimierz Wielki i jego państwo. W siedemsetną rocznicę urodzin ostatniego Piasta na tronie polskim*, pod red. JASKA MACIEJEWSKIEGO i TOMASZA NOWAKOWSKIEGO (Bydgoszcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego 2011) 47–66.
56. 'К дискуссии о подлинности "Слова о полку Игореве" и его авторах' в *Rossica Antiqua*, № 1(3) (Санкт-Петербург 2011) 43–59.
57. 'Лев Данилович и загадки "австрийского узла" (1272–1278)' в *Rossica Antiqua*, № 2(4) (Санкт-Петербург 2011) 120–139.
58. 'Князь Костянтин Іванович Острозький як полководець' в *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*, вип. 18 (Острог 2011) 52–62.

59. 'Князь Юрій-Болеслав Тройденевич: ескіз портрету' в *Княжа доба: Історія і культура*, вип. 5 (Л. 2011) 209–221.
60. *Повесть временных лет*, пер. с древнерусского Д. С. Лихачева, О. В. Творогова. Комментарий А. Г. Боброва, С. Л. Николаева, А. Ю. Чернова при участии А. М. Введенского и Л. В. Войтовича. Иллюстрации М. М. Мечева (Санкт-Петербург 2012) 512 с. [Комментарии, 183–382].
61. 'Зародження професійного війська' в *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, вип. 21: *Scripta manent. Ювілейний збірник на пошану Богдана Якимовича* (Л. 2012) 164–175.
62. 'Заключительный этап борьбы за "королевство Руси"' в *Вестник Удмуртского университета*, серия 5, *История и филология*, вып. 3 (Ижевск 2012) 10–15.
63. 'Олександр Головка: Audentes fortuna juvat' в *Олександр Головка: Біобібліографічний довідник* (Л., НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича 2012) 5–44.
64. 'Чи була Русь державою?' в *Theatrum Humanae Vitae. Студії на пошану Наталії Яковенко* (К. 2012) 95–107.
65. 'Входження Закарпаття до Галицько-Волинської держави за князя Лева Даниловича' в *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, т. 16 (Дрогобич 2012) 48–61.
66. 'Козацька піхота: озброєння, організація, бойові можливості на тлі європейської лінійної піхоти кінця XV – середини XVII ст.' в *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. Збірник наукових праць*, вип. 3 (Кам'янець-Подільський 2012) 64–79.
67. 'Галицько-волинські зв'язки з німецькими землями: спроба реконструкції' в *Записки НТШ*, т. 264 (Л. 2012) 95–128.
68. 'Повертаючись до хорватів Костянтина Багрянородного' в *Нартекс. Byzantina Ucrainensis*, т. 2 (Х. 2013) 71–101.
69. 'Походження династії Рюриковичів: нові штрихи до старих суперечок' в *Вісник Львівського університету. Серія історична*, вип. 48 (Л. 2013) 13–44.
70. 'Олег Віщий: історіографічні легенди та реалії' в *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка: історичні науки*, т. 23: *На пошану проф. С. А. Копилова* (Кам'янець-Подільський 2013) 91–123.
71. 'Лев Данилович: "князь думен и хоробор на рати" чи "безчесний князь"?' в *Україна в Центрально-Східній Європі*, вип. 12–13 (К. 2013) 149–190.
72. 'Відносини галицько-волинських князів з Литвою' в *Княжа доба: Історія і культура*, вип. 7 (Л. 2013) 147–166.
73. 'Чи володіла Хозарія Середнім Подніпров'ям у 839–860 рр.?' в *Хазарський альманах*, т. 11 (К.; Х. 2012–2013) 70–95.

74. 'Chrouati et altera Chrowati' w *Ukrajinski Karpati: etnogeneza – arheologija – etnologija*, priredio JEVGENIJ PAŠČENKO (Zagreb 2014) 207–254.

75. 'Повертаючись до проблеми південних кордонів володінь галицьких і галицько-волинських князів' в *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, вип. 17–18 (Дрогобич 2014) 51–63.

76. 'Забутий епізод Галиційської битви: бій між Демнею і Лінденфельдом' в *Перша світова війна у військово-історичному вимірі (до 100-річчя події)* (Л. 2014) 160–163.

77. 'Гольмгард: де правили руські князі Святослав Ігоревич, Володимир Святославич та Ярослав Володимирович' (2015) 3 *Український історичний журнал* 37–55.

78. 'Призрак Олега Вещего' w *Tractus Aevorum*, t. 2(1) (Белгород 2015) 3–43.

79. 'Ще раз про загадку загибелі князя Романа Мстиславича' в *Княжа доба: Історія і культура*, вип. 9: *Король Данило Романович* (Л. 2015) 9–22.

80. "'Подвійна' коронація Данила Романовича: загадка легенди чи реальний факт' в *Княжа доба: Історія і культура*, вип. 9: *Король Данило Романович* (Л. 2015) 133–142.

81. 'Ростиславичі – родичі Арпадів' в *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*, вип. 27 (Ів.-Фр. 2015) 52–60.

82. [ЛЕОНТИЙ ВОИТОВУЧН], 'Notes' in: МУКНАЙЛО HRUSHEVSKY, *History of Ukraine-Rus'*, vol. 3: *To the Year 1340* (Edmonton; Toronto 2016) 384–471, 474–480, 498–501, 504–507.

83. "'Баварский Географ": попытки этнолокализации населения Центрально-Восточной Европы в IX веке' в *Studia Historica Europae Orientalis. Исследования по истории Восточной Европы*, вип. 9 (Минск 2016) 16–51.

84. 'Професійні наймані армії: результат "порохової революції" чи еволюції військової справи?' в *Воєнно-історичний вісник*, № 3 (21), (К. 2016) 5–11.

85. 'Lew Daniłowicz i walka o tron krakowski w ostatniej ćwierci XIII wieku' w *Średniewieczne Polskie i Powszechnie*, t. 8 (12) (Katowice 2016) 117–131.

86. 'Ярослав Осмомисл: спроба портрета' в *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, вип. 28: *Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві* (Л. 2016) 468–481.

87. 'Львів у XIII столітті: нова спроба подолання старих стереотипів' в *Княжа доба: історія і культура*, вип. 11: *Княжий Львів. 1256–2016* (Л. 2017) 51–74.

88. 'Феномен галицького боярства і його стосунки з князями' в *Наукові праці Кам'янець-Подільського університету. Історичні науки*, т. 70: *До 70-річчя від дня народження професора Валерія Степанкова* (Кам'янець-Подільський 2017) 228–244.

89. 'Штурм Ізмаїла: як це було насправді' в *Вісник Львівського університету. Історичні науки*, вип. 54 (Л. 2017) 123–140.

90. 'Fenomen halickich bojarów i ich stosunki z książętami. Średniowieczni władcy i ich otoczenie' w *Materialy V Kongresu mediewistów Polskich*, t. 5, pod red. J. SPERKI, K. KOLLINGERA (Rzeszów 2018) 31–51.

91. 'Проблеми історичної термінології середньовічної Русі: дружинна держава, феодалізм, князівство, волость, лен, кормління, вотчина' в *Colloquia Russica. Series II*, vol. 4 (Лв.-Фр.; Краків 2018) 9–20.

92. 'Боротьба за спадщину Романовичів (1340–1434): між стереотипами та історичною правдою' в *Княжа доба: історія і культура*, вип. 12 (Л. 2018) 121–142.

93. 'Італійські війни кінця XV–XVI століття – важливий етап еволюції військової справи' в *Проблеми історії війн і військового мистецтва*, за ред. Л. В. Войтовича (Л. 2018) 151–180.

94. 'Битва на Калці: деякі підсумки досліджень' в *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, вип. 21 (Дрогобич 2019) 191–201.

95. 'Галицько-Волинське князівство і королівство Русі та монголи' в *Проблеми історії війн і військового мистецтва*, за ред. Л. В. Войтовича, вип. 2 (Л. 2019) 45–146.

96. 'Ще раз про права князя Любарта-Дмитра Гедиміновича на спадщину Романовичів' в *Княжа доба: історія і культура*, вип. 13 (Л. 2019) 225–238.

97. 'Європейський фронтір і проблеми початків козацтва' в *Наукові зошити Історичного факультету Львівського університету*, вип. 21 (Л. 2020) 213–234.

98. 'Проблеми участі українського козацтва у Тридцятилітній війні' в *Військово-науковий вісник*, вип. 34 (Л. 2020) 129–148.